

Міс Андрієна

Гео Шкурупій

I

Звідси було видно затуманену смугу моря. Там на ній поволі зникав пароплав, що недавно вийшов із порту. Безмежні кола повітря робили велике місто звичайним селищем. Франц Каркаш спинився тут під навалою просторів. Він подивився на далекий пароплав з нестерпним бажанням бути на ньому. Неоформлені почуття одно по одному товпились до порога свідомості, поки не сконденсувались у жагучу реальність. Франц Каркаш трансформувався.

З рудим, як вогонь, буйним волоссям, гладкий, здоровий, з обличчям Франца Каркаша, піаніст грав на роялі. Блискучий чорний інструмент підстрибував, як м'ячик, під його руками. Симфонія просторів розсувала обрії. Франц Каркаш грав з надхненням, яке буває лише уві сні.

У просторій лабораторії, що нечутно дзвеніла гнутим склом різноманітних реторт і колб, стояв учений. У нього була пряма спина і довгі ноги, та обличчя в нього було обличчя Франца Каркаша. Схиливши голову трохи на бік, він розглядав у пробірці якусь рідину, що мала ошчасливити людство, а поруч синім вогником горіла спиртовка, що на ній поволі згорів і цей образ.

Інженер Франц Каркаш будував великий міст. Цей міст синів над Ла-Маншем велетенською райдугою. Франц Каркаш стояв, дивлячись на витвір своєї фантазії, поки вона не розтанула в тумані.

То була лише мрія.

На затуманеній смузі моря пароплав, що вийшов із порту, танув як тале свічка. Лише недогарок труби і товстий повалений стовп диму ще висіли над морем.

Тепер Франца Каркаша охопило бажання таке реальне, що він відчув його, як відчувають напад малярії.

У темному глибокому вибої, де від ліхтаря поблискував антрацит, Франц Каркаш, зігнувши голу й блискучу від поту спину, вривався в вугілля врубним механізмом. І коли крапля поту сповзала йому по щоці до губів, він злизував її язиком, від чого обличчя його ставало чимраз задоволеніше.

Потім раптово сліпучий день розплився спекою над жовтими, як шкірка помаранчі, ланами. Високу стиглу пшеницю хвилював вітер і вона безупинно вклонялась сонцю. Франц Каркаш у солом'яному брилі звичайною косою валив колосся набік і обличчя його було радісне.

Та ось він вибіг на палубу пароплава з відром та шматком клоччя в руках і старанно став натирати мідні поручні, поки вони не пояснили, як ясніє ранок. Поруч плюскало море і Франц Каркаш безжурно насвистував.

На затуманеній смузі моря вже не було нічого. Була біляста смуга і прозорий туман. Пароплав зник.

Тоді Франца Каркаша охопили люті і одчай. Він підняв руки вгору і, розмахуючи кулаками, закричав, загрожуючи небові й місту:

— Роботи! Я хочу роботи! Ви чуєте, я хочу лише роботи!

Цей вибух незадоволеного бажання зовсім знесилив його. Він знову відчув голод і втому. Лишалось вертатись додому, і він мимоволі побрів тими вулицями, що були знайомі йому, як власні черевики, стерті об ці остогидлі тротуари.

II

Вулиці котили гамірливе життя. Тротуарами йшли люди, бруком їхали авто, наповнюючи безтурботністю і бензиновим запахом переламаний будівлями краєвид. Франц Каркаш безпорадно брів у той бік, куди його ніс натовп. Він скривив обличчя, мимоволі поправляючи пасок. Йому хотілося їсти.

Як велика куля збитої білої піни, з ковбасні викотилась гладка людина, подивилась на вітрину, в якій надзвичайно ввічливим рухом обпатране й веселе поросля запрошувало до крамниці, і знову зникла в дверях, лишаючи по собі невловиме відчуття снігового обвалу.

Франц Каркаш незабаром порівнявся з вітриною. Тоді його мимоволі потягло до неї і він не спинився доти, поки його обличчя щільно не притиснулось до холодного скла. Так він стояв досить довго, нічого не відчуваючи, крім голоду, не відчуваючи гомінкої вулиці в себе за спиною. Кишені його пальта розкрили свою порожнечу, як голодні роти удавів, як порожні бочки, що чекають на небесну манну. Та це була марна надія.

Повз вітрину пливли тисячі ніг. То були ноги в лакованих черевиках, що на них хвилястими струмочками збігала найшляхетніша матерія, то були ноги дівчат у блискучих шовкових панчохах, що на них ледве помітна стрілка була дороговказом, яким ніхто ніколи не користувався. То були ноги чоловічі й жіночі, худі й товсті, неспокійні й солідні, які, здавалось, були створені для того, щоб лежати під широким бюрком.

З діри під вітриною, де сиділа розважлива дівчинка, яка могла донесхочу спостерігати всі розміри ніг і відтінки панчіх, виліз кощавий, миршавий кіт. Йому щось дуже було не до вподоби. Груба чоловіча нога зачепила його й він відскочив на бік, сильно знервований і ображений. Його хвіст, що нагадував криву палицю, різко засіпався, як сіпається око в нервовій людині. Негайно ж за ним із діри вилізла й дівчинка. Її руки тонкі, як мотузки, теліпалися вздовж брудної спіднички. А коли вона схопила kota й притиснула його до своїх сухеньких грудей, в цих руках виявилось стільки ніжності й сили, що кіт опинився в такому полоні, з якого втікати не можна; та не стане й охоти.

Вулицею між натовпом ішов чоловік. Його зовнішній вигляд — пальто, черевики, кепі — цілком були тотожні з такими ж речами Франца Каркаша. Це був би його двійник, коли б він мав таке саме обличчя. Ал обличчя в чоловіка було зовсім одмінне. Його обличчя не було понуре, як у голодного Франца. Очі його блищали й він часто оглядався. Це був нам ще зовсім невідомий Леон Мустак. На перший погляд могло здатися, що цей чоловік просто гуляє, уважно розглядаючи на вулиці кожну дрібницю,

ніби він її ніколи не бачив. Але, придивившись, можна було помітити, що він старанно працював. Його рука ніби випадково потряпляла в кишені перехожих, ніби випадково обмацувала речі, що їх вони несли, або ненароком пестила щілини дверей крамниць, і тоді звідусіль стирчали хвостики білого паперу.

На деякій відстані за ним поспішав другий чоловічок, жовтий і ввічливий, з оксамитовим ім'ям — Самюель Плюш. Але, як він не квапився, йому ніяк не щастило наздогнати першого. То він натикався на якогонебудь перехожого й тоді мусів ввічливо скидати капелюха, що відбирало кілька секунд; то його затирав натовп, як затирає кригою пароплав, і тоді він маневрував, щоб знайти вільний прохід, і коли швидко виривався з такого проходу, то несподівано потрапляв в обійми якоїнебудь огрядної дами, яка не дуже то охоче притискала Його до своїх грудей.

Тим часом Леон Мустак швидко просувався до того місця, де стояв Франц Каркаш, притиснувшись обличчям до скла вітрини, в якій весело посміхалось смажене порося.

Нарешті він порівнявся з Францем і встромив у роззявлену пельку його кишені цілий жмут паперу.

— Найдешевша вечера для безробітного!

Франц Каркаш лише здригнувся від цих слів чоловіка, що негайно ж зник у натовпі, але від вітрини не одірвався. Його кишені байдуже поставились до цієї непоживої страви й не проковтнули її. Жмут паперу виростав білою айстрою з його пальта.

Майже несподівано натовп на тротуарі збився до купи. Автомобілі спинились, утворивши дві довгих валки вздовж тротуарів, відкривши рівний, вільний прохід посередині. Вулиця завмерла. Годі навіть було й думати просунутись наперед. Самюель Плюш, виявивши раптом несподівану упертість і силу, зробив був жалюгідну спробу проштовхатись, але його затюкали й здавили ще дужче.

Тоді в кінці вулиці з'явилось кілька автомобілів, що проїхали вільним проходом. Вони їхали врочисто й повагом, ніби везли молоко у відкритих кришталевих вазах. Але в них лише сиділи люди в блискучих циліндрах, що нагадували димарі, і вигляд у цих людей був такий, ніби вони все життя підтримують своїми головами ці атласні димарі, щоб вони не впали, бо тоді може скоїться чорт зна що.

Проте, це їхав уряд цілої країни, від якого залежала доля Франца Каркаша з порожніми, як бочки, кишенями, і снігова білосніжна куля, що торгувала ковбасами за вітриною з веселим смаженим поросям, і кощавий миршавий кіт, що його притискала до грудей дівчинка з тоненькими руками.

Поки врочисто й поволі на автомобілях провозили цей авантурницький синкліт, що зветься урядом великої країни, на вулиці в натовпі скоїлось безліч подій. Затиснутий натовпом, як кригою корабель, Самюель Плюш уже втратив будьяку надію наздогнати Леона, хоч нелюдськими зусиллями ще просувався вперед. Леон Мустак десь зовсім зник, очевидно, скінчивши свою дивну роботу, а Франц Каркаш відійшов нарешті від вітрини й байдуже спостерігав урочисту процесію. Дівчинка тримала здивованого кота, притиснувшись до стіни будинку.

В цей час товстий, як грабовий кругляк, бульдог, що його тримала на довгій

мотузці моложава шістдесятилітня красуня, позіхнувши, відвернув свою морду з вищереними зубами від урочистого видовища й несподівано побачив kota, справжнього живого kota, з такою плебейською фізіономією і таким довгим хвостом, які мимоволі образили шановного сера бульдога. Він пригадав свого господаря містера Білдінга й огидного негра Джо Флавера і веселу сценку, коли містер Білдінг розквасив обличчя огидному негрові Джо Флаверу, лише за те, що він насмілювався перейти йому дорогу. Цей спогад сильно вплинув на пса. Бульдог затрусився від люті й поволі натяг мотузку, відійшовши від своєї моложавої шістдесятилітньої господарки.

Незабаром і кіт помітив бульдога. Їхні погляди зустрілись, як дві блискавки, що мали знищити одна одну. Поволі обох охопила така лють, така непоборна зненависть, від якої один із них неодмінно мусів загинути. Вона клекотіла, як окріп, і обварювала обох смертельних ворогів. Один рух, одна мить — і вони мусили зчепитись в кривавій бійці.

Тим часом уже проходило останнє авто. Натовп поворухнувся. Поблизу, нарешті винирнув переслідувач і майже біля себе помітив знайому спину, з пальта якої буйно росла паперова айстра. Та він не здогадався, що це був лише двійник. Самюель Плюш кинувся вперед, простягнувши руку, щоб схопити за знайоме пальто, коли Франц Каркаш зробив крок, щоб іти далі.

Рука його лише встигла схопити жмут паперу, що стирчав з кишені Франца, як скоїлось щось неймовірне. Це нагадувало беззвучний вибух нововинайденої бомби. Бульдог кинувся на кощавого kota, що вистрибнув з рук дівчинки. Цей блискавичний вибух зненависті збив з ніг Самюеля Плюша й він упав на бульдога, розсипавши папір, що розлетівся білими метеликами в натовпі. Та це було не все. Шістдесятилітня моложава товстуха звалилася з ніг, як підрубане столітнє дерево, коли бульдог потяг за мотузку з силою ракетного автомобіля. Все закрутилось у шаленому темпі.

Вулиця знову заметушилась. Довгі конвеєрні стрічки автомобілів попливли в протилежні кінці. Лавина перехожих посунула знову, обминаючи дивовижний клубок, який ворухився на тротуарі і в якому можна було лише розглядіти вищерені зуби бульдога, зім'ятий капелюх, пару ніг і довгий настобурчений хвіст kota.

Коли Самюель Плюш підвівся і надяг на голову зім'ятого капелюха, навколо вже не було нічого, що нагадувало б паперові метелики, які він так покvapливо ловив. Не було ні знайомої спини Леона Мустака, що її він переслідував, ні бездонних кишень Франца Каркаша.

Плюш оглянувся й побачив сумирного бульдога, що тихенько позіхав коло шістдесятилітньої моложавої красуні, яка зібганим папірцем чистила на рукаві якусь неприємну плямку.

Він підійшов до неї, зовсім неvvічливо вихопив зібганий папірець і попростував вулицею, не зважаючи на подвійне обурення бульдога й господині. Це був єдиний його трофей з цієї страшної колотнечі. Він обережно його розгорнув і побачив чорні друковані літери, що поволі вповзали в його куцу свідомість.

"Товариші! Робітники заводу "Хеймніцер і Лайлітери, що поволі вповзали в його

куцу свідомість.

Та Самюеля Плюша штовхали перехожі й він мусів відкласти читання.

Шістдесятилітня моложава красуня підійшла до перукарні, де у вітрині кучерява болонка з томними чорними очима зі справжнього скла розчісувала гребінцем свою бебі-копф. Потім товстуха увійшла до перукарні й бульдог негайно стрибнув на крісло й зручно усівся на ньому, милуючись на свій потворний профіль у величезному дзеркалі. Молодий красунь перукар з обличчям Рудольфа Валентіно, ввічливо посміхаючись, підійшов до нього з сліпучо-білим простирадлом в руках.

— Джентельмен буде бритися? Чи тільки зачіску?

Бульдог позіхнув. Йому ставало скучно.

Коло вітрини ковбасні тепер стояла дівчинка з кощавим котом на руках і брудним пальцем показувала йому на апетитну шинку, що червоною заграбою виблискувала з вітрини. Кіт сумно посміхнувся й облизав сухим від спраги язиком колючі вуса.

III

Голуби одразу злітали з голубника, рвучись живими клубками в блакитне повітря. Вони здіймались високо і звідти падали вниз перевертаючись через голову.

Назустріч їм знизу летіло робітниче селище, маленькі котеджі якого впирались у брудні і високі мури робітничих будинків, — безрадісних одноманітних казарм. Осторонь падали димарі заводу, що на ньому непомітно було жодного руху. В центрі маленького дворика коло котеджу був голубник, а поруч нього стояв з довгою жердиною в руках старий Андріяш Вале, який, здавалось, диригував з допомогою жердини з ганчіркою на кінці цим пташиним оркестром.

У дідугана Андріяша Вале був солідний вигляд кваліфікованого майстра, хоч справді він і досі був звичайний електрозварник машинобудівного заводу. Його обличчя було по дитячому безжурне, коли він спостерігав карколомні виверти голубів у високій блакиті, і по батьківськи задоволене, коли якийсь із них сідав йому на плече.

Вулицею повз дворик пройшли два мандрівні жебраки-музиканти. Вони були молоді, а їхній, колись гарний одяг, уже втратив свої свіжі кольори. Чоловік ніс дорожний патефон, а жінка — серпанковий шарф, кінець якого летів за нею. На деякій відстані за ними йшла дівчинка з кощавим котом і двоє безжурних хлоп'ят, що їхні обличчя були повні передчуттям близької насолоди.

Старий Вале диригував пташиним оркестром у повітрі і ніякі музиканти й співці його не хвилювали. Тому він навіть не помітив процесії, що пройшла повз його дворик. Голуби були єдиною втіхою для Андріяша Вале і він віддавався їй цілком вільними хвилинами.

Він навіть не помітив, як до парканчика підійшов Франц Каркаш, що стомлено сперся на нього і деякий час мовчки дивився на розваги старого Вале. Лише коли всі голуби попадали з неба, і своєю рухливістю оживили дашок голубника, здійнявши заклопотаний туркіт, — Вале помітив Франца. Не кидаючи жердини, Вале підійшов до нього.

— Нема? Де ж вона в чорта візьметься, коли й свої забороняють робити! Франц

Каркаш, ти марно стоптуєш свої черевики!

Франц підвів голову й поглядом загнаної тварини подивився на старого.

— Коли б ти тільки знав, Андріяше! Я сьогодні оббігав ціле місто!

Андріяша Вале охоплювало обурення, він навіть одігнав голуба, що спробував сісти йому на плече.

— Почати страйк без спілки! Ці комуністи багато вже хочуть! Вимагати надбавки під час кризи й оголошувати "дикий" страйк, — без санкції спілки!

Вале зовсім рознервувався і його завжди спокійні рухи стали різкими.

— Який же це страйк без спілки? Хай собі страйкують, а я працювати буду! От що, Франце, ти ж безпартійний, виходь завтра на роботу разом зі мною!

Франц скривився від цієї пропозиції, але в очах його блиснула надія, як вечірнє сонце поблискує в шибках на далеких і високих поверхах.

— Але вони вважатимуть нас за штрейкбрехерів! Спробував дуже кволо він заперечити.

Андріяш Вале спалахнув.

— Хай тільки спробують! Страйк без спілки — з нього нічого не вийде. Не хочу я, щоб мене старого звільняли з роботи. Потім знову біржа, знову ходи, шукай! Ні, завтра ми підемо працювати разом!

І заспокоївшись на цій думці, Андріяш Вале став пестити обличчям голуба, що вже давно сидів у нього на плечі, реагуючи помахами крил на його попереднє: обурення й різкі рухи.

— А як Жакеліна, Франце?

IV

М'який жіночий голос виводив веселої пісеньки, до нього прилучався чоловічий тенорок і хрипко акомпанував патефончик, захлинаючись на тих місцях, де платівка була навіки стерта музичним захопленням.

"Мій любий хлопчику,

Нам весело удвох на Міссісіпі"

У вузькому дворі, що нагадував глибоку кам'яну криницю, поруч стояли мандрівні музиканти. Ще молодий музикант тримав у руках капелюха і дивився вгору, де на залізних сходах з'являлись зацікавлені мешканці робітничого будинку. Серпанковий шарф звисав на шиї гарної співачки, одкривши цілий сніп її золотого волосся. Коло ніг на землі стояв відкритий патефончик і платівка ритмічно кружляла, оповідаючи про веселе життя коханців на Міссісіпі. Круг жебраків стояли зачаровані дітлахи і кощавий кіт радо почував себе в обіймах дівчинки, що правою рукою гладила йому шию.

Індустрія доводила свою перемогу над кустарями шарманки. Техніка панувала, як панує капітал. Останнє досягнення механізованої музики, кричало металевою пелькою про веселе життя.

Як весело цим голодним дітям зростати в умовах неперевершеної європейської культури! Бачите! Вони слухають з цікавістю повчальну географічну історію про двох коханців на Міссісіпі. Яке досягнення! Замордовані роботою й недоїданням робітники й

робітниці можуть послухати справжній патефон, що сам забрів до них у подвір'я. Жебракам нічого себе утрудняти й крутити ручку шарманки, патефон самозаводний і самограючий.

"О, люба Адрієно,
Ти, як висока щогла
Радіоантени..."

А вгорі над вікнами на антеннах з верьовок сушиться випране лахміття. Бліді на обличчі жінки й діти прислухаються до райської музики, що її створили в механічних майстернях запрацьовані руки їхніх чоловіків.

Коло лутки вікна стояла замріяна Жакеліна Лябур. Вона дивилася на подвір'я, і музиканти здавалися їй приземкуватими пігмеями. Мелодію, яка долітала знизу, вона сприймала, як чуже весілля, що викликає лише мрійливе бажання бути щасливим і собі.

Її еластична жіноча постать і гарне обличчя були змарнілі не від фізичної, а від душевної недуги. Поруч у колисці спала її хвора дитина і єдина пляшечка з довгим рецептом на голому дерев'яному столику була як монумент, збудований на честь людського страждання.

Поруч у кімнаті тепер жив Франц Каркаш — приятель її померлого чоловіка Матіяша, якого залило водою, коли вони удвох з Каркашем працювали на будівництві греблі.

"Пам весело удвох на Міссісіпі..."

Тепер погляд Жакеліни може спинитися лише на портреті дужого молодика, що висить самотньо на стінці, в чорній жалобі. Це її померлий чоловік Матіяш.

У колисці спить хвора дитина, на столі зметена остання кріхітка їжі, на порожній етажерці лежить розкритий порожній гаманець, а на голому столику монумент людського страждання — пляшка з довгим рецептом.

Жакеліна раптом одійшла від вікна. Вона когось помітила, й обличчя її трохи пожвавішало.

На подвір'я, повертаючись додому, увійшов Франц Каркаш. Він підвів голову й подивився вгору, де майнула біла блузка Жакеліни. Патефон співав:

"О, люба Адрівно..."

Обличчя Франца Каркаша спалахнуло на мить радістю. Потім воно потьмарилося, і він схилив голову.

В колисці лежала хвора дитина. Миле обличчя Жакеліни було заплакане. Кишені Каркаша розкривали свою порожнечу, як голодні роти удавів. Франц Каркаш мовчки увійшов до кімнати. Не скидаючи пальта, він важко сів на табурет коло столу й опустив голову на руки. Перед ним стояла пляшка з довгим рецептом, яка одразу привернула всю його увагу.

Жакеліна стояла спершись об стінку й тривожно стежила за ним. Нарешті він витяг з кишені листівку й розправив її на столі.

— Завтра я матиму роботу, Жакеліно! — сказав він.

Обличчя її спалахнуло радістю, і вона підійшла до Франца й зняла з нього капелюха, ніжною рукою поправивши йому волосся.

На столі лежала листівка, що завзято кричала в убогість кімнати.

"Товариші! Робітники заводу "Хеймнцер і Лайна" оголосили страйк. Ми добиваємось..."

Обличчя Жакеліни потьмарилося, й Франц Каркаш тривожно поглянув на неї.

Тепер було видно його енергійне обличчя дужої людини. Слабість | вимушене безвілля зникли, на ньому жевріла лихоманкова жадоба щастя, — та це було лише передчуття роботи.

— Я піду працювати разом з Андріяшем Вале. Він говорить, що страйк "дикий", і спілка не давала санкції. Та мені байдуже до червоних і жовтих, я мушу працювати!

Жакеліна подивилась на портрет в жалобі, потім на Франца, й вибрала живого. Та їй знову охопила тривога.

— Вони скажуть, що ти штрейкбрехер Франце! Ї...

— Не бійся, Жакеліно, у мене кулаки ще міцні! У них є, мабуть, багато їжі, що вони страйкують, а я мушу працювати, бо...

І він подивився на колиску, де поворухнулась хвора дитина, а потім на пляшку з рецептом, що стирчала перед самим його обличчям.

V

Андріяш Вале завернув за ріг і вийшов на вулицю де містився ресторанчик "Веселе дмгре". Він спинився, здивований незвичаним виглядом цього знайомого йому місця. До дверей ресторанчика товпилась довга черга знайомих йому робітників заводу. Тут було тісно й рухливо. На другому боці вулиці іноді проходив поліцай, боючись зупинитись, щоб не привернути до себе увагу робітників.

Андріяш Вале незабаром спинив одного юнака, що швидко йшов, майже біг, від ресторанчика йому назустріч.

— Стій Петре! У тебе на костюмі пух!

Юнак спинився, здивований з зауваження, але впізнавши старого Вале, привітно посміхнувся.

— Здрастуйте, діду Вале! Але хіба зараз мені до пуху!

І юнак подивився собі на ліве плече, на яке показу— вав Андріяш, і на якому ніякого пуху не було. Проте він мимоволі провів рукою, щоб скинути пушинку.

— У тебе, Петре, на костюмі пух од моїх голубів, шибенику! Це як тавро, що відзначає злочинця!

Юнак нетерпляче рушив уперед, але Андріяш загородив йому дорогу.

— Мені зараз ніколи, діду Вале! Ми мусимо організувати пікети коло заводу. Ї то не пух, а лише сива волосинка!

І юнак, обійшовши ДАндріяша, побіг далі, посміхаючись, що так ловко вислизнув з рук старугана.

— Сива волосинка! —забурчав Вале. —Я тобі покажу волосинку!..

І він сердито пішов у напрямку до ресторанчика, незадоволено оглядаючись на

юнака, поки той не зник йому з очей.

Страйковий комітет, що працював під керівництвом революційної опозиції та компартії, обрав собі на штабквартиру маленький ресторанчик "Веселе джерело" в робітничому кварталі. У "Веселому джерелі" звичайно засідав комосередок заводу. Нова обстановка трохи змінила попередній вигляд приміщення. В кімнаті й коридорі розставили столи для реєстрації. Вазони з квітами опинились під стінами і ресторанчик набрав ділового вигляду.

Страйкарів, що бажали реєструватись в страйкомі, набралось стільки, що хвіст черги витягся, з ресторану на вулицю.

За столиком сидів Леон Мустак і реєстрував страйкарів.

Андріяш Вале ближче підійшов до черги й чогось завагався.

— Ставай, ставай, Андріяше, для тебе ми вже тут приготували місцинку!

Загомоніли в черзі, побачивши всім добре знайому постать старого робітника.

— Достойтесь поки вас не повикидають з роботи! — пробурчав Андріяш і пішов уперед, щоб протиснутись всередину.

— Куди поспішаєш, Вале. Ставай у чергу!

— Пустіть його! Йому ніколи! Він гадає, що страйк закінчиться завтра і він не встигне поганяти сводіх голубів!..

— Я не страйкую, — мені завтра на роботу! — пробубонів Вале, протискуючись уперед.

— Ого! Ти що Вале? Тут штрейкбрехерів не реєструють!..

Та Вале проліз уже всередину й підійшов до столика Леона Мустака. Тай, не одриваючись від паперу, запитав:

— Прізвище?

Але не почувши відповіді від Вале, який тим часом набрав грізного вигляду, підвів голову.

— А, це ти, Вале?!

І став записувати його.

— Що ти там пишеш? — нарешті заговорив Андріяш. — Я прийшов, щоб провчити ваших хлопців! Хіба це діло, щоб уночі забиратися до голубника? Пух, пух моїх голубів на ваших костюмах!..

Леон Мустак хотів заперечити, але Вале не дав йому говорити.

— Вони думали, що я сплю. Та я впізнав Петра і цього шибеника Симона! Хай спробують вони тепер викрутитись! — І він показав на юнака, що сидів, схилившись над писанням за другим столиком.

— А слона ти не примітив! — сказав Леон Мустак.

Я був разом з ними, але нас твої голуби не цікавили... Ти тільки послухай, Вале!..

Минулої ночі, коли вже поснули у своїх дівчат поліцаї, і лише фашистські патрулі охороняли свої розліплені плакати, Леон Мустак з Петром і Симоном та ще з кількома комсомольцями вийшли, щоб розклеїти страйкові відозви.

Щоб не дати фашистам знишити ці відозви, вони винайшли дошкульний спосіб. На

кожний фашистський плакат вони наліпили свою відозву. Коли б фашисти захотіли зірвати цю відозву, вони мусіли б зірвати всі свої плакати, які були більші й коштували значно дорожче.

Темними провулками посувався Леон Мустак з комсомольцями, виставивши сторожу по одному чоловікові спереду й позаду основної групи, що розклеювала відозви.

Робота була небезпечна, бо щохвилини могли наскочити патрулі фашистів з палицями, револьверами і побити робітників, які були озброєні лише пачками відозв.

Робота йшла успішно і група вже закінчувала клеїти останні відозви, як з під їзду одного з будинків вискочило кілька фашистів і напали на групу Леона Мустака. Фашистів було небагато, й робітники прийняли бій.

Одразу ж пішли в хід кулаки. Порожньою напівтемною вулицею залунали крики й прокляття. Класова зненависть кинула один на одного робітників і фашистів. Тіла людей захитались у завзятому змаганні й покотились клубками по бруку. Удари посипались з обох боків. Двоє фашистів одразу звалились на брук, а потім, підвівшись, почали тікати. Фашисти не розраховували своїх сил. Вони виходили переможцями лише тоді, коли втричі перевищували кількістю робітників.

Уже бійка стихала, й побиті фашисти почали відступати швидким темпом, як із завулку з'явився на допомогу фашистський патруль разом з поліцаями. Кілька пострілів спалахнули в повітрі, збудивши мешканців будинків. Почали відкриватися вікна, і сонні обличчя обивателів вистромились на вулицю.

Леонові Мустаку разом з товаришами довелось тікати прелазами й прохідними дворами, за ними слідом, як гончі пси, гнались фашисти, наповнюючи подвір'я галасом і пострілами револьверів.

Тікаючи від переслідувачів, Леон Мустак та комсомольці Петро й Симон, зовсім не знаючи того, потрапили в подвір'я Андріяша Вале.

Тут було зовсім темно й вони з розгону наткнулись на Андріяшів голубник і потурбували його голубів. Андріяш Вале, який мав звичку виходити вночі на подвір'я й перевіряти чи не забралась кішка до голубника, побачив Симона й Петра і погнався за ними з палицею, гадаючи, що це злодії.

— Ось і вся історія! — сказав Мустак. Нам, Вале, твої голуби непотрібні і ти марно присікався до хлопців! Подивися, яку гулю набив собі Симон об твій голубник!..

Вале подивився на Симона, що підвів своє обличчя від писання. Велика гуля коло ока на лобі зробила обличчя Симона дуже комічним, і коли він посміхнувся до Вале, його обличчя скривилось в таку смішну гримасу, що робітники, які були в кімнаті, мимоволі розреготались.

Андріяш Вале був беззброєний. Він топтався па місці й ніяково щось бурмотів собі під ніс.

— Тепер, Вале, я запишу тебе в пікет! Завтра будеш охороняти завод від штрейкбрехерів! — сказав Леон.

Та Андріяш Вале зйову набрав сердитого вигляду

— Я вже старий, щоб займатись подібними справами! І з баламутами, що без спілки починають страйк, я не страйкую. Ходімте Лемке, Чопок, Форстер! Цей страйк до добра не доведе!..

І Андріяш Вале вийшов, забираючи з собою кількох робітників, бо був популярний серед робітництва і його знали, як чесну передову людину. Завербувати його це означало завербувати разом з ним великі маси робітництва й над цим треба ще було попрацювати.

— Нічого! Він ще буде наш! — сказав Леон Мустак і став реєструвати чергового страйкаря.

VI

Ранок лише починав народжуватись у золотих і рум'яних муках, як пікетчики, і між ними Леон, Петро й Симон, підійшли до заводу. Штрейкбрехери — дуже ранні й лякливі птахи, тому вони завжди стараються пройти на завод ще поночі, щоб їх ніхто не бачив, і не зважили страйкарі.

Цілу ніч коло заводу вартують поліцаї. Ранок освітлює їхні мовчазні постаті церберів, що охороняють усі входи. Завод охороняють, ніби це місто насолоди для вибраних, ніби це рай, куди заборонено входити грішникам. Та це лише видимість: туди пустили б усіх, хто побажав би пролити свій власний піт, туди навіть загнали б батогами, коли б ще були раби, яких би не боялась буржуазія. Та справді охорона стоїть, щоб допомагати штрейкбрехерам, щоб захистити їх від справедливого обурення людей, які підійняли цю своєрідну революцію проти визискування.

Пікетчики розгортають свої плакати і міцними групами стають коло всіх воріт проти поліцаїв, що охороняють входи.

Гасла й заклики на плакатах дратують поліцаїв, як пікадори дратують биків шматками червоної матерії. Поліцаї насторожено стоять на своїх місцях і нахиляють голови, для розгону, але спокійна впеотість пікетчиків стримує їхні пристрасті.

Леон Мустак обходить пікети й нарешті сам стає коло головних воріт. Ворота вже відкриті широко, ніби зараз крізь них має пройти цілий похід, але крім поліцаїв і пікетчиків, що ніби приготувалися для врочистої зустрічі, ще нікого не видно.

Коли ось на протилежному боці вулиці з являються двоє робітників у чорних кашкетах і блузах з клунками бутербродів у руках та з флягами кофе через плече. Це йдуть на роботу.

Лави пікетчиків і поліцаїв одразу насторожуються.

— Додому! Гайда додому! — раптом вириваються застережливі крики з лав пікетчиків.

Робітники, що йшли на роботу, зупиняються. З лав поліцаїв вискакує старшина і півнем метушиться перед Леоном.

— Я вас прошу не затримувати тих, хто хоче працювати!

— Гайда додому, Лебе, Гайда, Круль, краще буде! — летять попередження пікетчиків, що впізнали своїх товаришів.

Робітники ще мнуть кілька секунд, потім одразу повертають і йдуть назад. Старшина поліцаїв незадоволено теж одходить від Леона. Знову тиша й порядок з обох боків, ніби дві армії готуються до гарячої бійки.

Незабаром з'являються двоє старуганів.

— Куди? — перетинають дорогу пікетчики.

Старугани дістають з кишень посвідчення, що спілка дозволила робітникам, які мають 65 років, не страйкувати.

— Іви користуєтесь із цього? Хіба ви не розумієте, що це штрейкбрехерство? З вами і з хлопчиками-учнями завод виконає термінові замовлення, а це пошкодить страйкарям! — переконують їх пікетчики.

Та старугани мовчки ховають свої посвідчення і один по одному проходять у ворота. Обличчя поліцаїв прояснюються — це їхня перемога.

Але ось цілий гурт робітників і молодих хлопців-учнів наближається до заводу. Старий Андріяш Вале йде разом із Францем Каркашем. Настрій у лавах пікетчиків коло заводу напружується.

Група робітників іде, не зупиняючись, прямо до воріт. Це все нові люди, що їх уже встигла наwerbувати адміністрація. Обличчя пікетчикам незнайомі.

— Назад! Назад! — лунають вигуки зго лав. — Ви зраджуєте своїх братів. Ви зриваєте страйк!

— Сором, Вале! — кричить Леон. — Ти ганьбиш свою сивину! Додому, Франце, чи ти записався в штрейкбрехери?!

Але всі вони мовчки проходять у ворота. Лише молоді хлопці, учні, збилися в гурток і вагаються пройти.

— Товаришу пікетчик! — звертається один із них до Леона.

— Що таке?..

— Ти знаєш, ми, учні, не страйкуємо! Цебто ми страйкуємо. Ми ухвалили страйкувати! Та батьки нас повиганяли з дому на роботу. Але, товаришу пікетчик, я так думаю, коли пікет нас не пустить на завод, то що ж ми можемо зробити? — Не пустили і все! — Хлопець посміхається, радіючи з своєї вигадки.

— Ну, гаразд, не пустимо, — сміється Леон.

Хлопець збирає своїх товаришів учнів і йде з ними до воріт.

— Куди, хлопці?

Учні мовчать.

— Нічого вам тут робити, гайда додому! — говорить Леон. Тим часом пікетчики стають щільною стіною проти воріт.

Ну що ж поробиші — говорить хитрий учень до своїх товаришів. — Не будемо ж ми битися з дорослими. Гайда, додому, хлопці!..

— Що? — підскакує поліцейський старшина. — Ми не дозволимо тероризувати молодь! На місця! — Командує він учням.

Поліцаї схоплюються з місць і кидаються з палицями на пікетчиків. Починається бійка, і вхід до заводу одразу стає вільним.

Побачивши, що хитрощі не вдалися, учень кричигь своїм товаришам.

— Все одно додому, хлопці! Адже ми не хочемо бути штрейкбрехерами!

— Що? Ах ти, сопляк! — кидається вперед поліцай.

До воріт біжать нові поліцаї. Одні луплять палицями пікетчиків, інші заганяють учнів у ворота. Галас і колотнеча.

— Бандити! Убивці!

Ворота закривають.

VII

Жакеліна прийшла додому надвечір. Цілий день вона мила тарілки в одному ресторані, де їй дали цю одноденну роботу, бо цього дня було чиесь весілля й посудомийки не могли впоратися з роботою.

Жакеліна похитувалась від втоми. Їй перед очима й досі виростали гори тарілок, брудних і огидних від недоїдків. Її руки й досі трохи тремтіли від роботи, що нагадувала роботу фокусника в цирку, коли він жонглює тарілками. Тарілки летіли в воду, розсипались, як колони Помпеї від вибуху Везувія, балансували в повітрі й знову виростали в колони білосніжної класичної чистоти.

Проте, вдома це миготіння в очах трохи розвіялось. Дівчинка з кошавим котом, яку звали Мартою і мати якої була праля, відійшла від колиски з дитиною й поступилася місцем перед Жакеліною.

Жакеліна вихопила дитину з колиски й притиснула до грудей. Дитина була кволенька й вимагала старанного догляду. Марта й тепер могла розважити її лише лясканням пальців і чмоканням язика.

Не зважаючи на втому, Жакеліна була в хорошому настрої. Вона заробила трохи грошей і принесла їжі й молока дитині. Франц Каркаш був на роботі і мав сьогодні теж щось принести. Це все підбадьорювало її.

Крім того, вона була молода й гарна жінка і ставитись байдуже до свого співмешканця не могла. Тому вона посадила дитину й Марту до молока, а сама пішла плюскатись у холодній воді та чепуритись, щоб знишити всі сліди втоми.

Франц Каркаш застав її такою, якою він любив її бачити. Ї не зважаючи на те, що з ним на заводі сталася велика неприємність, в її, присутності він одразу повеселішав.

Він взяв на руки й трохи поносив сина свого друга Матіяша Лябур, весь час відчуваючи на собі погляди Жакеліни, що в них уже спалахувала надія на краще життя, на те маленьке щастя, яким мусять жити всі живі.

Франц Каркаш навіть заспівав веселої пісеньки, щоб трохи розважити кволу дитину.

— Да! — сказав він, передаючи дитину Марті. — Ось увесь мій сьогоднішній здобуток!

І він поклав на стіл кілька мізерних монеток.

— Комуністи роблять правильно, що розпочали страйк: це не завод, а тюрма!

Жакеліна збентежено глянула на Франца і на його здобуток, та побачивши, що настрої його незмінний, заспокоїлась.

— З тобою щось трапилось, Франие?

— Нічого особливого! Не будь страйку й не будь я штрейкбрехером, я й цього б не приніс додому! — І він майже цинічно розсміявся. — Проте, я бачу, ти щасливіша за мене!

І він сів поруч неї до столу, де вона могла запропонувати йому трохи поїсти.

Жакеліна заговорила, і він побачив її в ролі циркової фокусниці. Вона тримала велику тарілку на підборідді і ще дві витирала рушником. Ціла куча їх падала в корито з водою, і тут же вони вилітали одна по одній і виростали к колону класичної білосніжної чистоти.

Нагорі піаніст скажено тарабанив об клавіші роялю. Рух тарілок набирав ще більшого темпу. Гості нагорі танцювали фокс, і Жакеліна металася в тому ж ритмі, тільки в руках у неї блищали все нові й нові тарілки.

— Але, що трапилось з тобою? У тебе була важка робота? — запитала вона Франца.

— Ніяка робота мене не лякає! — відповів Франц. — Та це не завод, а тюрма! Робота здалась мені легкою, як ніколи, але справа не в цьому. Я фарбував машини... Машини, що їх виготовував завод на радянське замовлення зі значним запізненням.

І Жакеліна побачила Франца з механічним опорскувачем в руках. Фарба лягала рівно на відповідні частини машини. Франц, який не працював уже довгий час, захоплений. Він працює ретельно й уважно. Він чує навколо себе ритм машин і рук, і це п'янить його. Франц співає. Його спів зливається з шумом опорскувача. Франц працює завзято і чітко.

— Тут не бульвар! Співати не можна! Штрафі..

І ошелешений Франц бачить перед собою майстра, що витягає книжечку і записує штраф. Ритм спадає. Колеса машини обертаються мляво. Опорскувач захлинається.

Та ось знову вигук, що струшує Франца. На нього дивляться олив'яні очі інженера.

— Коли ви не хочете працювати швидше й краще, можете одержати свої документи і милуватися на завод зовні!..

Як це ввічливо й точно сказано! Франц деякий час навіть не добирає змісту.

— Я вам зменшую плату! Ви працюєте зовсім мляво! Замовлення термінове.

І Франц знову набирає темпу. Ось він навіть починає насвистувати, але сам ловить себе на цьому і злякано замовкає. Він оглядається і бачить кілька пар церберських очей, що стежать за кожним його рухом.

— Навіть до вбиральні вийти не можна, щоб за тобою не стежили! — говорить Франц Жакеліні.

Опорискувач в руках Франца сичить, як тисяча гадюк. Франц умліває від темпу, та фарба лягає рівно, машина починає виблискувати, як цяцька.

Ось знову реве голос над самим вухом Франца:

— Вас наймали фарбувати машини, а не підлоги! Штраф!

Франц знову бачить книжку в огидних волосатих руках і помічає кілька краплинок фарби на підлозі. Але заперечувати він не може, — опорскувач в його руках керує його думками і вчинками.

— Не будь страйку й штрейкбрехерства, я нічого не приніс би додому! Та в касі побоялись вирахувати на штрафи усе. Дещо дали, щоб завтра знову заохотити до роботи! — говорить Франц Жакеліні.

— Може б ти кинув це? Пошукав іншої роботи?

— Це безнадійна річ, Жакеліно! Хай собі червоні страйкують, я якось пристосуюсь до цієї тюрми і буду працювати!

І його рука ніжно лягла на руку Жакеліні.

VIII

Перше оголошення з'явилося вчора в усіх вечірніх газетах. "Компанія" набирала на роботу нових робітників. Охотників знайшлося дуже багато, бо в країні було велике безробіття. Страйкові пікети всіма силами боролися проти "Компанії" й поліції.

Сьогодні вранці вони затягли до страйкового комітету вже багато штрейкбрехерів, щоб з ними поговорити, та в комітеті не було нікого з головних керівників, була лише комсомольська молодь.

Один із пікетчиків, що привів сюди робітників, звернувся до Петра, який був у комітеті і вже довгий час розмовляв з робітниками.

— З ними просто біда! Вони прийшли на завод, прочитавши оголошення. Ми їх перехопили й умовляємо, але вони нас зовсім не розуміють! Ти добре говориш, Петре, спробуй ти побалакати з ними!

Петро одмахнувся від пікетчика. У "Веселому джерелі" з самого ранку була папругена атмосфера. Петро вже давно надірвав горло, силкуючись довести штрейкбрехерам їх погану поведінку.

— Страйк розгортається далі! Він тільки тепер набуває справжнього характеру, — кричав він у натовп робітників. — "Компанія" заявляє, що всі страйкарі звільнені, та ми не визнаємо звільнення! Ми не згодимось на таке звільнення проти всіх правил!..

Один із штрейкбрехерів, що стояв обіпершись на колону, переглянувшись із своїми товаришами, відповів:

— Все це ні до чого! Ми прийшли сюди не в страйковий комітет, а на завод! Ми хочемо працювати!..

Двадцять-тридцять чоловіка, погоджуючись, захитали головами.

— Ну, та киньте опинатися, нам пора!

— Не дозволяйте себе обдурювати! Зараз "Компанія" вас візьме, а як тільки страйк закінчиться, вона вас вижене!

Хвилювався Петро, але штрейкбрехери слухали байдуже і холодно.

— Ну що ж, ми раді попрацювати, поки нас не виженуть, — ми люди маленькі! — заявив Андріяш Вале, що стояв збоку.

— Ми прийшли рано, щоб стати на роботу. Коли ми ще забаримось, нас зовсім не візьмуть — знову крикнув робітник, що стояв біля колони.

Увійшов пікетчик, привівши ще кількох чоловік.

— Ось іще парочка! З'ясуйте їм, в чому справа!

І він негайно ж вийшов.

— Товариші, подумайте, яку боротьбу ми витримали, і що буде з нами, коли ви станете на роботу.

Петро запаленими від втоми очима пильно дивився на чоловіка біля колони, який противився більше за всіх.

— Послухай, товаришу, — сказав зголоднілий старий робітник, що стояв поруч Андріяша Вале і підняв руку, — і я не для забавки вивернув усі кишені, щоб нашкребти на трамвай. Я вже півроку без роботи! Дружина й діти з голоду зовсім висохли! Коли я зараз не одержу роботи, я простягну ноги! Більше терпіти не можна!

— Я вже рік без роботи! — закричав із задніх лав Франц, Каркаш, який теж прийшов на ці збори.

— Киньте дурня строїти і дайте нам спокійно стати до роботи!

— Ми не задля розваги це робимо, а щоб не подохнути з голоду.

— Мені наплювать на все! Та ви не загрожуєте, краще відпустіть нас на роботу!

Настрій ставав усе безнадійнішим. Штрейкбрехери галасували, — вони почували свою силу. Петро скипів і закричав на весь голос:

— Так ви хочете зрадити нас, зірвати страйк?!

В цей час крізь натовп протиснувся Леон Мустак і підійшов ближче до Петра.

— Чому зрадити? — з натовпу вийшов молодий студент-практикант, безвусий фашист, і підійшов близько до Петра. — Чому ви називаєте нас зрадниками? Яке нам взагалі діло до вас! Коли я хочу працювати на заводі, це моя добра воля, що охороняється законами, дурні ви писані! Хто страйкує, хай собі страйкує, а ми вільні робити, що хочемо. Їдьте звідси геть і не бунтуйте робітників.

Він розмахнувся й ударив Петра, скидаючи його з трибуни.

Безробітні повставали з місць. Тоді Петро кинувся вперед просто в натовп штрейкбрехерів.

— Фашистська собака!

— Він ударив фашиста кулаком в обличчя з такою силою, що той втратив рівновагу й розпластався на підлозі.

Здійнялась велика метушня. На галас прибігли страйкарі, а пікетчики тісніше оточили ресторанчик зовні.

— Почекайте!

Леон Мустак протиснувся наперед.

— Товариші, ви можете піти, коли хочете, але заспокойтесь на хвилинку, я теж хочу з вами поговорити!

— Ну, поговори там!

Вони почали заспокоюватись, гадаючи, що їх зараз відпустять. Леон говорив далі.

— Адже я знаю багатьох із вас! Це недобре, треба уникати сварок між товаришами. Адже ми всі — робітники!

— Звичайно, правильно! — відповіли присутні, які ще не зовсім заспокоїлись.

— Правильно! — підхопив Леон, подивившись у той бік, звідки лунали вигуки.

— Ми також страждаємо від страйку, що триває ось уже двадцять днів, як і ви

страждаєте від довгого безробіття. Через це вже зовсім не гаразд нам сваритися.

Його проникливий лагідний тон трохи заспокоїв натовп.

— Ми брати і, звичайно, мусимо добиватись, щоб усім було добре. Але, коли ви підете на завод, то ми програємо страйк, і тоді виграють лише отакі фашистики! — і він вказав на студента, що витирав кров з носа, — постривай, скажи нам свою думку!

Студент негайно ж заховався в натовп.

— Ми, страйкарі, в такому ж стані, як і ви! Зрозумійте, товариші, що страйк розпочався лише тому, що з ливарного цеху викинули сорок шість робітників. Коли б ми всі міркували отак, як цей фашистик у чодній сорочці, нам би давно довелось сидіти з порожнім черевом під голим небом.

Леон захопився й говорив у притихлий натовп.

— Але ж і ви — робітники, і ви мусите зрозуміти, що тут чотири тисячі робітників борються не на життя, а на смерть, за сорок шість звільнених товаришів. Хіба ви не відчуваєте, яка в цьому пролетарська солідарність, яка мужність і сила.

Леон підвишив голос. Безробітні мовчки похнюпились. Петро виніс прапор партоорганізації заводу.

— Товариші, підведіть голови і погляньте на наш прапор. Цей прапор — символ чотирьох тисяч страйкарів. Муки замордованих товаришів, їхня кров червоніє на ньому...

Прапор важко спустився. На полотнищі було багато плям. Кожна пляма промовляла за себе. Безробітні стояли похнюпившись.

— Товариші робітники, я хочу знати, чи зрозуміли ви мене. Ось наш червоний прапор. Хто мене не зрозумів, беріть розтопчіть його і йдіть куди хочете, чи на завод, чи ще куди...

Люди стояли і, здавалось, боялись поворухнутись.

Цього разу коло відкритих навстіж воріт заводу, крім поліцаїв, нікого не було. Пікетчики зняли свою варту. Але дуже мало людей, що виходили з "Веселого джерела", заходили в ці відкриті ворота. Цього дня штрейкбрехерів було мало.

IX

Коли з приміщення зійшов останній робітник, Леон Мустак помітив, що в залі залишився сам Андріяш Вале.

Він стояв, спершись на колону, і, здавалось, на когось чекав. Леон підійшов до нього.

— Шо, Андріяше, знову хтонебудь твоїх голубів потурбував? Чи ти прийшов сказати, що вирішив страйкувати разом з нами?

Вале помовчав, а потім таємниче потяг до себе Леона.

— Старий я вже з комуністами звязуватись! Та мені з тобою поговорити треба, Леоне! Діло серйозне!

Леон зацікавився.

— Кажі, тут ніхто не підслухає!

Вале помовчав, трохи хвилюючись.

— Ти знаєш, що на нашому заводі виготовляють дизельні мотори для Радянського союзу?

— Як же не знати?..

— Ну, так, от.. Мотори дорогі, тисячі карбованців коштують. Учора покликав мене начальник цеху й наказав заварити покришку мотора. Вона десь луснула і замість того, щоб зробити нову, мені наказали її заварити; мовляв, і так злопають! Заварив я покришку і мотор тепер має вигляд "перший сорт", ніхто не здогадається про шахрайство. Ти ж знаєш, які б обачні не були радянські інженери, що прийматимуть мотори, а цього ні в якому разі не помітять...

Леон Мустак, схвилюваний цим повідомленням, втопив погляд у старого Вале...

— Ну? Ну?..

— Я, як подумаю, що за ці мотори радянські робітники платитимуть свої копійки, так совісно мовчати. Я, звичайно, інженерові, що прийматиме мотори, сам нічого сказати не можу: вилітати з заводу неохота. Скажу, думаю, комуністам, вони вже щонебудь придумують. Франц Каркаш про це теж знає.

Леон Мустак був вражений і зворушений.

— Ось який ти, діду Андріяше! Спасибі тобі! Виходить, ти розумієш, що діло Радянського союзу — це наше спільне робітниче діло. Який же номер мотора?

Вале сказав, і. Леон старанно занотував у записну книжечку.

— Ну, гаразд! Ї під час страйку, виходить, треба мати своїх людей на заводі... Не гаразд тільки, що ви всі до страйку не приєдналися.

Леон Мустак стиснув руку Андріяшеві, і той задоволений вийшов з "Веселого джерела".

Х

Франца Каркаша й Андріяша Вале цеховий майстер покликав допомагати в здаванні моторів приймальній радянській комісії. Робітників на заводі під час страйку було дуже мало, і Франца та Андріяша покликали як надійніших.

Франца Каркаша оштрафували сьогодні стільки разів, що йому було вже до всього байдуже. Він навіть не мав надії, що "зможє покрити ці штрафи за кілька днів роботи. На заводі штрафували за найменші дрібниці й, головне, ніколи не можна було вгадати, коли тебе не оштрафують. Штрафували за спізнення на роботу, нездачу інструменту в визначений час, дрібні недохватки в роботі, миття рук, спів, свист, відвідування вбиральні, невиконання правил користування матеріалом та інструментом. Ніколи ще Франц Каркаш не потрапляв у такі умови роботи. Через це все він-був злий, і його лють зростала ще від певності, що нічого він не принесеє додому й сьогодні: дитина, Жакеліна і він сам будуть голодні.

Мотори приймав радянський інженер. Францу Каркашу та й іншим робітникам одразу впала в око різниця між їхніми інженерами й цим.

У цього не було самозадоволеного вигляду, й поведінка його була простіша. Він уважно розглядав мотори й часто звертався з запитаннями до робітників. Радянський інженер дуже сподобався Каркашу. Ця невимущена рівність у поводженні з

робітниками свідчила, що це інженер робітничої країни і звик до робітничої сім'ї.

Коли дійшла черга до дизеля з завареною покришкою, інженер навіть став хвалити роботу. Мотор справді мав чудовий вигляд. Важко навіть було подумати, що в ньому може бути щонебудь-не гаразд.

— Да, вмієте ви робити мотори! Але і в нас у Радянському союзі вже роблять не гірше. Почекайте трохи, і ми вам покажемо ще кращі зразки роботи.

Андріяш Вале, коли почув цю похвалу на адресу мотора з завареною покришкою, зовсім розхвилювався. Очевидно, Леон Мустак не встиг попередити інженера. Це сильно стурбувало Андріяша, і він уже наважився виявити таємницю.

— Пане інженер, в цього мотора...

Але раптом зірвався, коли наткнувся на застережливий погляд цехового майстра.

— Так, в цього мотора все гаразд... я багато років працюю тут зварником, а такого ще не бачив.

— Ах, що роботи? — пошепки звернувся він до Франца Каркаша.

Франц був лютий і мовчазний.

— Наші мотори найкращі в світі! Навряд чи пощастить вам конкурувати з нашою фірмою! — сказав майстер радянському інженерові.

Францева лють набирала все більшої сили. Він бачив перед собою майстра, що крутився перед ним із штрафною книжкою, бачив Жакеліну, хвору дитину, рішучі обличчя пікетчиків коло заводу, Андріяша, який заварює тріснуту покришку,

— Треба здобути свої особливі секрети, треба мати зеличезні кадри робітників спеціалістів, щоб перевершити нас в роботі! — продовжував майстер.

— Гребі вміти заварювати тріснуті покришки моторів і вміти обдурювати замовців! — спалахнув раптово Франц Каркаш, наче стрімголов кидаючись у воду.

Йому тепер усе було байдуже — все одно він нічим не міг допомогти Жакеліні, а підтримувати брутальних жандарів, які цілий-день тільки те й робили, що штрафували робітників, він не хотів.

Радянський інженер уважно поглянув на Франца, мабуть, дивуючись з його раптового виступу і з його сміливих слів, які на щось натякали.

Двоє фабричних шпиків, що були дуже подібні на Самюєеля Плюша, кинулись до Франца, щоб відтягти його геть.

— Пане... Товаришу інженере, ви подивіться уважно покришку цього мотора заварено!

І поки здивований інженер підійшов до мотора, Франц Каркаш зник, винесений із цеху двома шпиками. Коли радянський інженер повернувся, запитливо поглядаючи на майстра, Франца вже не було.

— Це наклеп, пане інженере, наша фірма бездоганна!

Проте інженер посміхнувся, витяг з кишені лупу й показав на ледве помітний слід, що його можна було відрізнити лише через неоднаковий блиск металу.

XI

Коло зачинених воріт заводу, що їх охороняв поліцей, було дуже весело, принаймні

поліцаєві, який тільки те й робив, що підкручував вуса і тупо відповідав на гострі дотепи жінок.

Жінки й сестри страйкарів вирішили остаточно провчити штрейкбрехерів і відбиту в них охоту зривати страйк, заважати в героїчній боротьбі їхніх чоловіків.

Великий, барвистий натовп жінок чекав виходу штрейкбрехерів з роботи. Юрба була настроєна гостро. Кілька тачок, що стояли в ряд, ніби карети, чекали на штрейкбрехерів.

"Поліцаїв ніжна мова
Тільки бе, тільки му...
Так рогата ця корова
Хвалить пана і тюрму."

То, глузуючи з поліцая, наспівувала струнка робітниця з юрби жінок. Тим часом лунали загрозливі вигуки:

- Ми їм покажемо зривати страйк!
- Буржуйські лакузи! Зрадники!
- Хай тільки спробують ще вийти на роботу!
- Штрейкбрехери! Свині.

Щодалі настрій в юрбі ставав гарячіший. Навіть тупорилий поліцай почав непокоїтись і нервувати.

Раптом хвіртка в брамі заводу відчинилась, і двоє шпиків, що були подібні до Самюєля Плюша, викинули прямо на вулицю в розлючену юрбу жінок приголомшеного Франца Каркаша...

Франц зовсім очманів, і не розумів, що з ним робиться. Він і не пробував пручатись, коли десятки жіночих рук підхопили його і як мішок з піском кинули в тачку.

- Штрейкбрехер! Зрадник!
- На смітник падлюку!
- Хай знає, як зривати страйк!

Обидва шпики, взявшись у боки, голосно зареготали.

Під вигуки й лайки тачку підхопили й покотили вперед. Приголомшений Франц Каркаш лежав у ній, безпорадно теліпаючи руками й пацаючи ногами. Він нічого ніяк не розумів.

Жінки підкотили тачку до рівчака, куди зсипали сміття, й під вигуки та сміх вивалили з неї Франца Каркаша.

Каркаш покотився на дно рівчака, обвалюючись у сміття та бруд. Коли він докотився до дна, він навіть не знайшов у собі сил поворухнутись — так несподіване було все, що з ним скоїлось.

Він чув крики, що долітали до нього згори, і лежав уткнувшись обличчям у жужель без будьяких почуттів і думок в голові.

Коли крики стихли, він підвів голову й побачив, що лежить на м'якій купі сміття та жужелі.

Деякий час він міркував, що з ним скоїлось. Потім, зрозумівши, що з ним

розправились як із штрейкбрехером, знесилено підвівся на ноги, і, закриваючи обличчя руками, геть побрів, спотикаючись, з довгого рівчака.

XII

Жовті електричні груші виростили на чорних платанах парку. Вони сяяли, як чарівні плоди в казці про жар-птицю і там, де пробивалось їхнє сяйво, листя платанів було смарагдове.

Був вечір. Звідкись із близького ресторану долітали звуки оркестра..Скрипки виводили мрійливий вальс.

На лавах вздовж алеї сиділи люди. Люди були чорні, як чорне було і їхнє буття. Це були бездомні, безробітні люди, — пролетаріат, викинутий на вулицю підприємцями.

Поліцай, що нагадував кажана, проходив алеєю і будив когонебудь з них.

— Тут спати не можна!

Тоді чоловік чи жінка вставала і, похитуючись, ішли до іншої лави, щоб знесилено звалитись на неї.

Франц Каркаш сидів на лаві коло фонтана. Вола плюскала, переливаючи сріблом в електричному промені, що пробивався крізь листя платана. Коли змовкали скрипки, було чути, як, плюскоче вода, але цей сумирний настрій парку не заспокоював Каркаша.

Він весь горів з одчаю, що охоплював його. Каркаш ще досі відчував, як його везуть у тачці жінки, як він котився на купу сміття, і почуття безпорадності й сорому охоплювали його. Все скінчено, він тепер зайва, нікому непотрібна людина. Він нічим не може допомогти Жакеліні та й собі самому не може дати ради. Почуття задоволення й зловтіхи охоплює його, коли він згадує обличчя майстра й шпиків, що викинули його на вулицю. Гнів і обурення охоплюють його, і він бачить себе в лавах демонстрантів, що несуть червоні прапори, він бачить себе з рушницею в руках на барикаді. Та раптом гнів змінюється на ще більший одчай. Він обводить поглядом сусідні лави і бачить на них людей, таких самих, як він, стомлених і чорних.

Він дивиться. на них і читає їхні біографії, як вставні новелі в свій власний біороман.

Ось сидить бездомна інтелігентна людина. Це відомий йому винахідник Брас. Йому сорок років, але Франц Каркаш бачить його молодим студентом. Він з бідної сім'ї урядовця і його можна побачити іноді в лавах демонстрантів. Та ось Каркаш бачить молодого інженера Браса, що вдень мие пляшки, а ночами сидить у себе в мансарді і вираховує нескінченні колони цифр. Потім він бачить Брасів проект в руках підприємців, і бачить, як швейцар-олімпієць виставляє Браса на вулицю. Каркаш сам зустрічається з Брасом у довгій черзі по безплатний суп-юшку — дар благодійності діамантових дам. І ось тепер сам Каркаш і сам Брас сидять коло фонтана в парку та слухають плюскіт води й звуки вальса, бо їм нікуди піти ночувати.

Каркаш переводить погляд від Браса й спиняється на постаті жінки, що стомлено відкинулася на бильця лави. Він знає її. Це міс Адрієна. Вона народилася в цьому портовому місті, де батько її працював на електрозаводі. Спочатку вона була в

дитячому балеті і всі говорили, що вона дуже талановита. Наречений її був трюковий актор, грав у кіно й лазив по високих фасадах будинків. Вона потім танцювала на димарях і ходила по тонких залізничних рейках над глибокими проваллями вулиць. На конкурсі краси Адрієна взяла перший приз, але жодної копійки не одержала. Заробили на цьому фотографи й ател'є. Потім чоловік її загинув під час карколомного трюка і Адрієна покотилась усе нижче й нижче. Гепер вона вже не гарна й рада теж дармовій тарілці супу.

Каркаш з хвилину дивився на цю жінку й мимоволі подумав про дальшу долю Жакеліни. Що чекає на неї? Що чекає на них усіх?

Ось на лаві сидить художник. Каркаш безліч разів бачив, як він малював на тротуарах картини, що зникали, як марево, як привиди, викликані фантазією. Перехожі кидали копійки і художник витрачав у повітря скарби свого творчого надхнення, бо це давало йому більше, ніж коли його картини купували спекулянти, що торгують речами розкошів. Так наживались вони, а художник ходив голодний. Гепер ніхто не наживався, але художник не мав навіть де ночувати.

Поліцай, що був подібний до нічного кажана, підійшов до Браса й узяв його за плече,

— Тут спати не можна!

Брас прибрав негайно ж звичайної пози.

Франц Каркаш підвівся з лави й безнадійно побрів уздовж алеї.

XIII

Приваби великого міста розкриваються перед, нею, як чудові краєвиди з обов'язковими проваллями, від яких крутиться голова. Нестримно вабить туди до обрію і ноги тремтять над неосяжною глибиною. Жакеліна, довідавшись про неприємну історію з Францем і не дочекавшись його, пішла до міста, щоб десь роздобути грошей, і, коли пощастить, знайти Каркаша. Вона молода й гарна жінка і пе перед нею місто розкрило свої чудові провалля приваб, що їх наближають бажання й відштовхує воля.

Розкішні пастки блискучих вітрин приваблюють її, — в них сукні, черевики й різноманітний одяг, а прекрасне тіло Жакеліни прикриває убоге вбрання. Її загіпнотизовують золоті речі в ювелірних крамницях, і діаманти своїм блиском пронизують її аскетичну твердість. Та ось вітрина з вином і наїдками — і Жакеліна, одвертаючись, тікає геть.

Потім вона затримує крок і поволі входить у ритм музики, що лунає з освітленого кафе. До неї долітає веселий сміх і гомін безжурної юрби, і Жакеліна на хвилю спиняється. Та шось штовхає її й вона їде, майже біжить далі.

Вона йде край тротуару і поруч у довгих авто проїздить чоловіки й жінки. Вони для Жакеліни, як облудне марево ще неоформлених бажань. Бони здаються їй сном, що його вона бачила в дитинстві й ніколи не забувала.

Перед величезною світляною рекламою кіно стояли люди, потім вони всі рушили в чарівний вхід, за яким їх чекають хвилини візій, як курця опію чекає нирвана. Жакеліну захопив був натовп і лише її нога торкнулася заповітних сходів, як свідомість її

перемогла спокусу.

Та ось ресторан, де танцюють. Оркестр гримить і пари, що умлівають від доторків, пливають в п'янилому ритмі, приголомшені рожевою солодкістю мелодії, Коло ресторана дівчатка. Вони пудрять носи й пританцьовують у такт.

Струнко! Ось прийшов вербовщик. І дівчата під нечутну команду починають робити вправи очима, непомітним рухом ноги й томвою позою готового до насолоди тіла.

Жакеліні захопило дух і вона мимоволі притиснула руку до серця. Ось тут вона може мати гроші й насолоду.

І спритна уява, побігла назад, впеод, потім знов назад, Жакеліна на одну мить заплющила очі.

Вона побачила хвору дитину, пляшечку з довгим рецептом, що була як монумент на честь людського страждання. Милу постать Франца з порожнім гаманцем в руках її раптом серію блискучих вітрин, довгий ряд автомобілів, столики кафе і тісно сплетені пари танцівників у ресторані.

Враз усе обірвалось і вона побачила саму себе коло ресторана, на тому місці, де щойно стояла. Потім вона знов побачила дитину, що лежала в колисці.

Жакеліна поворухнулась і її рука безсило впала, одірвавшись від грудей. Вона розплющила очі дуже широко, ніби в цьому полягала рішучість.

Вона вся затремтіла від близької можливості. Їй безумно захотілось кохати й безжурно сміятись від розваг, що лоскочуть почуття.

Солідний чоловік, що був бездоганно вдягнений і що в ролі вербовщика тинявся між армією привабливих жінок з нафарбованими вустами, раптом запримітив Жакеліну. Її сукня була найгірша з усіх суконь, що підтанцьовували під ритм мелодії з ресторана, але сама вона була красуня, перед якою блякла розкіш шовків і оксамитів.

Чоловік пішов прямо до неї. Вона помітила це й зробила рух, щоб утекти, але стримала себе й залишилась на місці.

Поволі, коли чоловік підходив донеї, голова в нього деформувалась. І коли він підійшов шільно, Жакеліна побачила страшний голий череп з проваленим носом і череп цей сидів на добре пошитому костюмі. Вакеліна з жахом одсахнулась і побігла геть. Од голоду вона запаморочилась. Візії опановували її.

XIV

Ніч. На вулицях ставало порожньо. Франц Каркаш брів світ за очі, сам не знаючи, куди й чого. Його рух виникав з цілковитої безнадійності й безпорадності. Франц надто багато вже бачив, щоб стати звичайним бродягою. Його м'язи вимагали роботи або мусили завмерти навіки. Франц розумів своє становище. Інженер Брас, художник, королева краси міс Адрієна і він, безробітний робітник, шукали притулку. Каркаша не вабили капіталістичні принади міста, вони лише викликали в ньому обурення й гнів. Він ішов від них, як від зачумлених джерел, що не могли задовольнити його гарячої спраги.

Порожніми вулицями він вийшов до ріки і пішов мостом. У світлі ліхтарів унизу таємниче дзюрчала вода і булькотіла твань. Франц Каркаш сперся на парапет і

подживився вниз.

Вода брудна й тьмяна, повна покидьок від міста, ледве помітно коливалась, здавалося, що то ворухаться міриади бактерій.

Франц відчув, ніби вода піднялася до самого парапета, а потім відхлинула знову далеко вниз. Йому від цього почуття запаморочився світ і ноги стали легкі, ніби їх у нього зовсім не було.

Його нестримно потягла глибина і він, як зачарований, став усе нижче схилатись над парапетом. Раптом він одсахнувся назад. Йому здалося, що жінки під вигуки й регіт везуть його в тачці перекидають у цю брудну воду. Але цей спогад наповнив його рішучістю і він перекинув ногу через парапет. Ще рух, і він полетів би в прірву.

Довгий "Бюїк", що вибіг на міст, раптово загальмував і спинився коло Каркаша. Голосно загавкав бульдог, і не встиг Каркаш зсунутись далі, як містер Білдінг, що вистрибнув з "Бюїка", потяг Каркаша за комір назад.

Це все відбулося так несподівано й швидко, що шістдесятилітня красуня, господарка бульдога і дружина містера Білдінга, не встигла навіть скрикнути. Вона лише відкинулася на м'якому сідалі "Бюїка" трохи назад.

Франц Каркаш побачив перед собою рішучу постать людини, що негайно, що випустила його комір із своїх рук.

— Не поспішайте! Ріка залишиться на цьому ж місці. Ще встигнете!

І Франц відчув у своїй руці шовковий папір, який міг бути лише тим, про що він міг подумати з першого разу.

Закричала сирена, гавкнув бульдог, і "Бюїк" негайно ж зник за найближчим поворотом.

Франц Каркаш очманіло подивився йому велід. Бесь випадок його сильно знервував. Він сам собі нагадував людину, яку несподівано скупали в холодній воді.

За якоюсь нереальною інерцією, що її утворив автомобіль, Франц Каркаш мимоволі почвалав у той самий бік, де він зник. Він, похитуючись, добрів до кінця парапета, очманіло розглядаючи два папірці, що були в його руці. Це були гроші. Вони були новенькі й хрущали під пальцями.

Коло кінця гарапета до Франца підійшов мостовий сторож і несподівано вихопив у нього з рук гроші.

Франц здивовано поглянув на нього. Сторож уважно оглянув папірці — вони були однакової вартості. Один папірець він встромив собі в кишеню, а другий віддав Францеві.

— Приходь сюди завтра! Так можна заробляти щовечора. Тільки пам'ятай, що половину мені...

Франц спробував був обуритись, але він був такий знесилений, що в нього нічого не вийшло. Він одштовхнув сторожа і пішов далі.

Коли він завернув за ріг провулка, до нього несподівано підбігла якась жінка. Він хотів дати їй дорогу, але раптом відчув її теплі обійми. Це була Жакеліна. Вона швидко почала йому щось говорити і він відчув, як заспокійливо її голос і вся вона впливає на

нього.

— Ходім, Франце! Ходім додому! Леон Мустак каже, що то був прикрий випадок! Ти зробив велику послугу радянському інженерові, і всі комуністи дуже цінують твій вчинок.

Ці слова проливали на Франца цілющі ліки. Він відчував, як у ньому зростає бадьорість. Він раптом голосно на всю вулицю зареготав, чим навіть налякав Жакеліну.

— Вони навіть не вважають тебе за штрейкбрехера. Цілком зрозуміло, що людина іноді ніяк не може діяти інакше, ніж вона діє. Це казав Андріяш Вале!

Франц перестав сміятись і ніжно обійняв Жакеліну. Він передав їй папірець, який заробив незвичайним способом. А це сказало Жакеліні, що Франц весь час, навіть підсвідомо, думав про неї.

— Потім, Жакеліно! Потім я прийду! Тільки не зараз! Я мушу щось зробити, щось подумати, Жакеліно! Іди, іди! На тебе чекає дитина.

Жакеліна здригнулась, наче прокидаючись від сну. Вона випустила руку Фоанца і, не оглядаючись, швидко пішла вулицею.

Франи дивився на неї.

XV

Швидше! Швидше! До кінця.

Ось виринув із завулка чоловічок весь жовтий з ім'ям оксамитовим — Самюель Глюш і раптом впізнав знайому спину. Кишені в пальті розкривали свою порожнечу, як голодні роти удавів. І все ж таки це був не Леон Мустак, а той самий Франц Каркаш.

Самюель Плюш з'явився так, як він мусів з'явитись. Він ніби століття гнав за цією знайомою спиною, але з того моменту, як він почав гонитву і наздогнав переслідуваного, неначе промайнула лише одна мить.

Самюель Плюш, як леопард, стрибнув на Каркаша.

Одна мить, і він скрутив йому руки. Блискучий білий метал наручників блиснув у світлі ліхтаря.

— Ви арештовані!

Франц Каркаш байдуже подивився на Самюеля Плюша. Випростався весь, як легендарний велетень. І раптом Самюелю здалось, що наручники із звичайних білих, ниток. Лише один помах Францевих рук, і вони лускають і розпадаються. Плюш знітився під Францевим поглядом.

— Ходім!

І Франц твердо пішов поруч жовтого чоловічка.

Тепер у нього була мета.

XVI

Дні минали й миготіли, наче освітлені вікна нічного поїзда. Ніч була в камері Франца Каркаша. Його вкинули в цей кам'яний мішок і, здавалось, забули про нього. Іноді вартові приносили якусь юшку, щоб в'язень не помер з голоду.

Проте, це була школа для нього. В'язниця жила своїм схованим і таємничим життям.

Приводили й виводили нових людей.

Уночі Франца будив страшний несамопитий крик катованої людини.

Іноді він прокидався, його кидало в жар від пострілів вихлопної труби заведеного мотора. Він знав, що це розстрілюють людей і міг уже відрізнити справжній постріл, що зливався з пострілами вихлопної труби. Тепер все його турбувало. Цілими добами він прислухався до звуків у тюрмі, й цим ніби брав найактивнішу участь в її житті.

Франц навіть не здогадувався, що його заарештували замість Леона Мустака. Це була груба робота Самюеля Плюша.

За кілька діб до камери Франца разом із шматком хліба пролізла маленька записочка. Вона сильно підбадьорила його, бо він уже став думати, що про нього забули навіки.

"Тримайся, Франце! Ми про тебе не забудемо".

Більше в ній нічого не було. І хоч Франц не знав, хто писав її, але він чомусь мимоволі подумав про Леона й комуністів. Ці кілька слів сказали Францеві, що в нього є друзі і що йому варто й треба боротись.

Ще за кілька днів до Франца завітав несподіваний гість. Це був Самюель Плюш.

Франц чомусь злякався, коли побачив огидне обличчя цього миршавого чоловічка. Він уже раніш відчув фізичну силу Плюша, яка виявлялась несподівано, як стиск клешні. Крім того Франц чомусь одразу пригадав кошмарні сцени катувань, що ввижались йому ночами, коли він чув несамопитий крик в'язнів. Проте ще була лише хвилинка слабкості і він одразу переміг її.

Самюель Плюш завітав, як старий гість. Він ніби зайшов по довідку, запитання його були раптові:

— Чи не знаєте ви Леона Мустака? — запитав Плюш одразу, як тільки зайшов до камери.

Франц мовчки одвернувся. Самюель Плюш терпляче чекав.

— Знаю! — повернувся Франц і сміливо глянув у це огидне обличчя. Самюель Плюш здригнувся від несподіванки.

— Ви про нього нічого не можете розказати?

— Нічого, щоб вас цікавило!

— А це ви знаєте? — І Плюш витяг з кишені і подав Францеві знайому йому листівку.

Франц уважно й перечитав і посміхнувся своїм думкам, проте він негайно ж висловив їх вголос.

— Тепер я цілком згодний з тим, що тут надруковано!

— Тепер? — запитав Плюш,

— Так, тепер! Вам мусить бути відомо, що я був штрейкбрехер!

Плюш тихенько хіхикнув.

— Штрейкбрехер із вас був чудовий, та з цього нічого не вийшло! Значить, не погоджуючись зі змістом, ви поширювали ці листівки, очевидно, за плату? Як кінорекламу? — знову хіхикнув Плюш.

— Я не поширював їх!

— Гарзд! Ми з вами ще поговоримо — кинув Плюш і вийшов із камери, ляснувши дверима.

Знову потекли дні. Знову стріляла вихлопна труба мотоциклетки.

XVII

Жакеліна була виснажена вкрай безробіттям і голодуванням. Все таки, коли Каркаш був на волі, він дещо іноді діставав і хоч трохи підтримував їх усіх. Дитина зовсім розхворілась і, здавалося, уже конала на руках Жакеліни.

Лікарні безплатно не приймали хворих, а в Жакеліни вже нічого було й продати, щоб заплатити за лікування. Лишався ще один шанс — останній і ненадійний.

Жакеліна довідалась, що одна благодійна лікарня, яка існувала коштом діамантових дам, ще досі приймає хворих. Але ця лікарня приймає лише одну особу на добу, і то лише в певні дні.

Жакеліна вирішила спробувати щастя. Вона загорнула добре дитину і ще з вечора пішла до воріт лікарні.

Сірий ранок застав її біля воріт на лаві. Її постать була трагічна. Постать молодої матері над задубілою дитиною. Бона тримала в руках маленьке тільце і вже сама не знала, чи живе воно ще.

Поволі місто оживало. Проїхали торговці з зеленню на базар. Промчав автомобіль з п'яною компанією нічних гуляк, що вертались додому. Потім пройшов трамвай і загули далекі гудки заводів. Тротуарами пішли робітники й робітниці, поспішаючи на роботу.

Кілька бездомних хворих жінок незабаром прилучились до Жакеліни. На що вони сподівались, Жакеліна не знала. Адже вона була перша в черзі, а там приймали лише одну особу.

Коли сонце підбилось уже досить високо, за брамою почали ворухтись люди. Жакеліна встала і підійшла до самої брами, притискаючи дитину до грудей.

Якийсь кволий жебрак підійшов до неї і став нахабно відштовхувати її, щоб бути першим.

Та в Жакеліни звідкись узялося багато енергії. Адже вона захищала дитину. В ній прокинулась лють і милосердя зовсім не було в її погляді. Коло брами зав'язалась мовчазна боротьба, яку жадібно спотерігали жахливі обличчя людей, понівечині й спотворені голодом та хворобами.

Жакеліна однією рукою і всім тілом боролася з жебраком. Це була трагічна й жахлива боротьба. Вона розхристалась і була страшна в своїй роздратованій красі. Нахаба чіплявся за її сукню, за руки й силкувався відтягти від воріт.

Коли з того боку брами підійшов воротар і почав відчиняти хвіртку, боротьба її з жебраком стала ще напруженіша.

Та ось хвіртка відчинилась і третій бродяга, що був міцніший за Жакеліну й жебрака, швидко підійшов до них, відштовхнув їх обох і пройшов у середину. Хвіртка негайно ж зачинилась.

Жакеліна, жебрак і вся черга бездомних очманіло дивилась на зачинену браму,

ніби перед ними була брама до кращого життя, яка навіки закрилася перед ними.

Жакеліна згадала про дитину й швиденько поклала її на лаву, Вона розгорнула її і відсахнулася. Дитина була мертва.

Жакеліна схопила на руки мертве тільце й, несамовито закричавши, загойдала його в своїх обіймах.

Жебраки не витримали цього одчаю і негайно закульгали геть врозтіч, ніби за ними гналися всі фурії поліційних управ.

XVIII

У "Веселому джерелі" знову все було на своєму місці. Стояв буфет з наїдками, бочонки з пивом і столики посередині з вазончиками квітів.

За одним із столиків сиділа компанія робітників. Тут були Андріяш Вале, Леон Мустак, Петро і трохи змарнілий Франц Каркаш.

Робітники вітали Франца, що звільнився з в'язниці.

Каркаш ось уже котрий раз тримав в руках відому нам 1 йому листівку.

"Товариші! Робітники заводу "Хеймніцер і Лайна" оголосили страйк. Ми добиваємось, щоб Компанія негайно прийняла знов на роботу 46 чоловіка, звільнених незаконно з заводу, родинам яких загрожує голодна смерть. Ми вимагаємо знищення штрафного режиму, що панує на заводі. Ми вимагаємо акуратної виплати заробітку, без жодних зменшень.

Ми закликаємо всіх наших братів-робітників інших заводів підтримати нас у цій боротьбі проти Компанії".

— Так, ми, Каркаше, перемогли! Ми виграли страйк.

Ми виступили організовано, і нас підтримали наші жінки робітниці...

Франц Каркаш зніяковів, його й досі турбував один неприємний спогад.

— Нічого! Не червоній. Франце! Так ця організованість і допомогла нам. Крім того термінове замовлення радянських робітників не дозволило "Компанії" зволікати страйк і вдаватись широко до Поліції!

Андоіяш Вале посміхнувся:

— Дф коли б і поліція! Ми все одно перемогли б. Після твого вчинку на заводі, Франце, я перетягнув на наш бік усіх робітників. Завод на кілька днів завмер зовсім.

Петро чокнувся кухлем з Андріяшем.

— За твоє здоров'я, діду...

Робітники загомоніли ще веселіше.

— До цих пунктів у листівці, — сказав Леон Мустак, — ми додали ще пункт про звільнення всіх заарештованих під час страйку. Отже, за твоє звільнення, Франце!

Вони сиділи й розмовляли, і у "Беселому джерелі" було весело. Награвав оркестр.

— Ти вже бачив Жакеліну? Був у лікарні?

Франц посмутнів і хитнув головою.

Він уже бачив Жакеліну і зараз пригадав її схудле обличчя серед білих стін лікарні на білій подушці в ліжку.

— Шкода, що ми не знали раніє про таке тяжке твоє становище. Ми всі були в

жахливому стані. Проте для дитини ми могли б дещо зробити. Я прийшов трохи запізно.

І Леон Мустак розповів.

Він прийшов до Жакеліни, коли довідався про похорон дитини. Треба було підтримати її й розповісти про Франца Каркаша, якого не забули.

Леон підійнявся сходами до самих дверей Каркашевої кімнати, коли почув запах газу. Це його сильно стурбувало. Двері були зачинені і запах газу йшов з них. Леон почав стукати. На його крик збіглись сусіди. Зламали двері. В кімнаті було повно газу й на підлозі лежала непритомна Жакеліна.

Задзеленчав телефон і незабаром карета швидкої допомоги помчала містом. Бона мчала серединою вулиці і всі розступалися, даючи їй дорогу.

— Жакеліну ми врятували, Франце! Велика шкода, що так трапилось. Наші відвідують її щодня. Вона незабаром одужає.

Знову настрої у "Веселому джерелі" пожвавішав. Франц Каркаш підвівся.

— Я, колишній малосвідомий безробітний і навіть штрейкбрехер, присягаюсь перед вами віддати всі свої сили на боротьбу з тими, хто утопив мого друга Матіяша Лябур, хто умертвив дитину й отруїв газом Жакеліну, хто придушує робітників, катує їх у в'язницях і вночі стріляє з "мотоциклетки"!

Крики товаришів заглушили Франца!..

XIX

Мрії здійснюються. Ось Франц Каркаш вибіг на палубу пароплава з відром і шматком клоччя в руках старанно став натирати мідні поручні, поки вони не поясніли, як ясніє ранок. Поруч плюскало море і Франц Каркаш безжурно насвистував.

Матроська романтика моря давно відійшла в минуле. Тепер були не матроси, а палубні робітники. Такий робітник був і Франц Каркаш. Він цілими днями чистив палубу або висів у колисці й фарбував пароплавну обшивку. Це було замість романтичних вітрил і канатів. Проте Франц був задоволений.

Його послали робітники заводу супроводити на пароплаві машини, для Радянського союзу. Це були ті машини, що за одну з них він виступив на заводі про— ти майстра, шпигів і всієї "Компанії". Люди, що співчують Радянському союзу, робітники, що борються за спільну справу, мусили мати своїх людей на пароплаві.

Франц Каркаш мав у кубрику вже багато спільників. Його життєвий досвід і класова свідомість були найкращою Його школою. До партії він прийшов переконаний життям і це переконання не можна було похитнути.

У кубрику — іноді гармошка, а частіше обережні розмови, нагорі ж, на палубі праця до втоми. Так минали дні в рейсі.

Сьогодні Форанни натирав мідні поручні з більшою охотою. День був хороший і в далені вже біліла Одеса. Він часто одривався від роботи і поглядав туди, де виблискувало на сонці південне місто робітників, що вільно будують соціалізм.

Каркаш не зміг би переказати всіх почуттів, що наповнювали його.

До нього незабаром підійшли два моряки — його друзі Фабіанке й Гуль, які теж

вдивлялися в далекий берег, на якому біліло місто. Тут нікого з сторонніх не було й вони могли поговорити.

— Оце Одеса! — сказав Фабіанке, і вони всі троє подивились у далечінь.

— Там більшовики! Машини, що ми привезли, їм здорово згодяться. У них же нема капіталістів! — сказав Гуль.

— Нам треба повчитись у них, як позбавитись наших підприємців! — сказав Каркаш.

Потім вони зашепотіли. Власники пароплава уже під час рейсу зменшили їм плату, і нічого з обіцяного харчування вони на пароплаві не бачили. Це вже було зроблено під час рейсу і це була звичайна хитрість, щоб більше заробити на їхніх шкурах.

— В порту, в Одесі, ми оголосимо страйк, нас підтримають робітники! — сказав Каркаш.

Проте їм важко було зараз думати про це. Вже близько була Одеса і вони, троє, широко розплюшеними очима дивились на місто.

XX

У портовому ресторанчику, куди часто заходили чужоземні моряки, які прибували на пароплавах до Одеси з різних країн, сидів за столиком з кухлем пива Остап Назарчук, робітник судно-ремонтного заводу ім. Марті. Він вийшов сьогодні, як він сам висловлювався, на полювання.

Справа в тому, що Назарчук був найактивніший член Модрівського осередку на заводі Марті. Він листувався з багатьма товаришами, що живуть і працюють за кордоном, вивчав мови і дуже радо підтримував міжнародний робітничий зв'язок. Знайомився він з охотниками листуватись через моря й океани саме в цьому ресторанчику. Назарчук знав, що сьогодні прибув чужоземний пароплав з машинами і що обов'язково тут мають бути чужоземні моряки. Він пив пиво і поглядав на вулицю, чекаючи чужоземних гостей. Чекати йому довелось не довго.

Незабаром до ресторанчика зайшли двоє моряків і сіли за сусідній столик. Це був Франц Каркаш з моряка, з яким він подружився, Густав Фабіанке.

Назарчук негайно ж почав діяти. Він допив своє пиво за здоров'я моряків, ті підтримали тост і розмова зав'язалась.

— Сьогодні в нашому клубі збори Модрівського осередку, чи не завітали б ви до нас? — спитав Назарчук.

Між іншим він думав, що йому доведеться переконувати й умовляти моряків саме піти до клубу, а не проводити вечір у рестораччику або шукаючи знайомств із найкращими жінками Одеси, яка славиться ними, як і чудовою рибою скумбрією. Проте моряки були люди передові.

— Мене це дуже цікавить! — сказав Каркаш. — Ми обидва цікавимось життям радянських робітників!..

Вони допили пиво, розплатились і разом з Остапом Назарчуком вийшли з ресторану.

XX

У клубі було досить велелюдно. За кількома столиками грали в шахи. В одній із кімнат працював гурток ППО, в іншій аматорський оркестр вивчав новий марш і тут, крім музикантів, було багато аматорів музики. Дівчата пробували танцювати вальс, бо покищо марш звучав, як аргентинське танго. Флейта й тромбони ще не потрапляли в ритм.

В іншій кімнаті місцевий радіоаматор настроїв радіо. Воно верещало, як тисяча дияволів на торфяному болоті. Радіоаматор був один, бо це мистецтво давало насолоду лише йому одному.

Назарчук у супроводі Каркаша та Фабіанке обійшов майже всі кімнати. Він з величезною гордістю показував своїх закордонних гостей усім присутнім у клубі. Грачі в шахи припиняли гру, у музикантів одразу виходив бравурний марш, а радіоаматор зустрічав гостей одразу цілою промовою із гучномовця.

Гурток робітниць і робітників навколо гостей поволі збільшувався, як снігова грудка.

Нарешті вони всі зайшли в одну з кімнат, де могли зручно розсістися, і Назарчук сказав.

— Знайомтеся! Це наші закордонні гості — товариші Каркаш і Фабіанке. А це члени Модрівського осередку — робітники й робітниці заводу "Марті".

Розмова почалася. Образи її пересувались і в просторі і в часі.

Робітники заводу "Марті" побачили стару Європу. Вона сиділа в парку коло фонтана в образі міс Адрієни.

І зараз же Каркаш і Фабіанке побачили перед собою двох дівчат фізкультурниць, що прийшли з гуртка ППО. Робітниці були молоді й веселі, вони ніби були символом молоді країни.

Так точилася розмова.

Потім перед слухачами з заводу "Марті" потяглися довгі черги по безплатний суп перед благодійними установами. Бездомні люди і жебраки, що лежали під мостами і в парках. І тут же вітрини крамниць з обвалами найкращих і різноманітних речей. Ресторани й автомобілі з пикатими обличчями буржуа. Каволі діти робітників у глибоких кам'яних дворах робітничих будинків виростали як квіти без сонця.

А Каркаш і Фабіанке побачили наші ясла з маленькими дітьми в колисках. Цілий виводок їх сидів на білих емалевих горщиках серед кімнати й обличчя у них були серйозні, як у людей, що роблять дуже важливу справу. Весела жвавість дитсадків і дитмайданчиків негайно ж змінилась на комфортабельну чистоту дієтичних їдалень.

Далі перед очима слухачів вирости конструктивні лінії нових робітничих житлокоопів.

Потім заговорили про умови роботи, і Каркаш розповів про жахливу систему штрафів, що її він так недавно перетерпів навіть у ролі штрейкбрехера.

І зараз же обидва гості побачили нові цехи наших заводів, нові будови й споруди станцій, елеваторів і фабрик.

В цехах висіли плакати про ударництво й соціалістичне змагання і перед кожним

ударником був маленький прапорець. Вони побачили раптом і суцільні поля, що безмежно колосилися новим урожаєм. Нові колгоспні стайні з кіньми і племінними бугаями. Пташарні з хорами півнів та аудиторією балакучих курей. Побачили жвавих колгоспниць за стерном трактора і колгоспників на косовиці в полі.

Далі Фабіанке розповів про кілька епізодів з останнього страйку, й робітники заводу "Марті" побачили пікетчиків коло воріт, юрби штрейкбрехерів і бичачу тупість поліцаїв. Вони побачили бійки з фашистами. Роботу поліцейських палиць і, нарешті, тюрми з в'язнями й пестоїли з вихлопної труби заведеної мотоциклетки.

Потім із надо заводів і фабрик встали густі колони демонстрантів і вони грізно йшли вулицями під тінню сотень червоних прапорів.

І раптом перед слухачами промайнули обличчя комуністів і комсомольців Леона Мустака, Петра, Симона, старого Андріяша Вале.

Та ось після страйкового комітету у "Веселому джеєрелі" вони опинилися у темних вогких камерах з загратованими вікнами, а коло високих стін прогулювались жандарми з карабінами за плечима.

Тоді встав і заговорив Назарчук.

— Всі ми члени МОДРівського осередку, у нас і заводі є модрівські бригади, які частину свого заробітку віддають на справу міжнародної пролетарської допомоги. В наших, підшефних колгоспах є теж бригади, які засівають понадпланово цілі лани і урожай з них їде на допомогу закордонним робітникам в їх революційній боротьбі.

І перед слухачами промайнуло багато обличчів замордованих революціонерів і звільнених з в'язниці зусиллями МОДР'у.

Я бригадир модрівської бригади! — сказав Назарчук.

І Каркаш і Фабіанке побачили його в цеху на роботі серед робітників його бригади. Потім вони побачили бригаду колгоспників, що збирала хліб лобогрійками.

— Нам треба налагодити міцний зв'язок — сказав Каркаш.

— Ваша справа — то наша справа!

Робітники встали і оточили гостей, стискаючи їм руки й обіймаючи за плечі.